

Табиий яйлов турлари, ўсимликлари ва хосилдорлиги

Режа:

1. Чорвачиликда яйловларнинг ўрни.

2. Яйлов турлари.

3. Яйлов ўсимликлари ва хосилдорлиги.

1.Яйлов- бу молларни яйловлатиш мумкин бўлган ўтзор. Бундай ўтзорлар табиий ва махсус яратилган маданий ўтзор бўлиши мумкин. Чорвачиликда молларни яйловлатиб боқиш энг арзон, самарали усулдир, чунки моллар очик хавода хохлаган ўтларни танлаб ейди. Бу жараёнда иқтисод қилиш йўли ўт ўрилмайди, майдаланмайди, тошилмайди, ёқилги тежалади. Маълумотлар бўйича яйловлатишда чорвани махсулдорлиги 25-40 % ошади, таннархи 20-30 % камаяди.

Республикамизда фойдаланиб келинаётган ҳозирги барча табиий яйлов ва пичанзорлар майдони 23,6 млн.га бўлиб, шундан фақат қорақўлчилик ҳудудлари фойдалинадиган майдонлар 17,8 млн.гани ташкил қилади. Шу майдон вилоятлар бўйича қуйидагича: қорақолпоғистон-3461,1 минг.га, Бухоро-2416 минг.га, Жиззах-582,9 минг.га, қашқадарё-1011,9 минг.га, Навоий-92455,8 минг.га, Самарқанд-633,2 минг.га, Сурхондарё-407,9 минг.га.Шу майдоннинг 14,0% сув билан таъминланмаган. Республикада мавжуд яйловлар майдонини чўл ва адирлар 86,1%, тоғ 4,3% ва альп яйловлари 1,4%ни ташкил қилади.Вилоятлар бўйлаб яйловлар майдони бир текисэмас.Чунончи,қорақолпоғистон,Навоий,Бухоро,Хоразм,Сирдарё вилоятларида асосан чўл,Самарқанд,Сурхондарё, Тошкент вилоятларида барча турдаги яйловлар учрайди.

2.Яйлов ва пичанзор турлари тупроқ иқлим шароитга боғлиқдир. Ўрта Осиё минтақасида кенг текислик, текислик-тепалик, тоғ олди ва тоғли ҳудудларни эгаллайди. Кенг майдон дашт минтақасига тўғри келади. Бу минтақада қумли, лойли, шўрли ва эфемерли яйловлар ажратилади. қумли яйловлар (қизилқум, қорақум, Барсуки) саксаул, жузгун, янтоқ, ялтирбош, астрагал каби ўсимликлар учрайди. Ўртача ҳосилдорлиги 6-10 ц\га, ҳосилдорлик пичан ҳисобида бўлади. Лойли яйловларда буталар, эфемер ўсимликлар, шувоқ учрайди. Ўртача ҳосилдорлиги 3-6 ц\га. Шўрли яйловларда бир йиллик ва кўп йиллик шўрадошлар учрайди, ҳосилдорлиги 0,5-5,0 ц\га. Эфемер яйловларда хар-хил ўсимликлар учрайди.Ҳосилдорлиги 3-3,5 ц\га.

Ўзбекистонда тоғли яйловлар ҳам мавжуд. Баланшликка қараб ҳар хил турдаги яйловлар бўлади : а) тоғ-ўрмон яйловлари. Бу минтақада оқсўқта, ажриқ бош, қизил себарга ўсади. Хосилдорлиги 10-20 ц\га .б) тоғ чўл яйловлари. Бу минтақада қўнғирбошли ва дуккали ўтлар кўп учрайди. Хосилдорлиги 12ц\га.в) тоғ-дашт яйловлари - асосан қўнғирбошли ўтлар кўп учрайди. Хосилдорлиги 6 ц\га. г) субальп яйловлари - ёнғингарчилик кўпаяди, ўтлар турлари ҳам ҳар хил бўлади. Хосил 25 ц\га. д) альп яйловлари-бу 3200 - 4000 м. Яйловлар хосил 8-14 ц\гани ташкил қилади.

3.Ўзбекистон яйловлари ва пичанзорларида қуйидаги ўсимлик гуруҳлари учрайди:

Эфемерли ўсимликлар. Бу ўсимликларнинг ўсув даври қисқа бўлади. Ўртача 30-50 кунда хосил беради. Бу ўтзорларда эфемероид ва монокарпиклар ҳам кўп учрайди. Баҳорда бу ўсимликларнинг 100 кг.да 80 озуқа бирлиги бўлиши мумкин. Эфемер ўсимликларнинг орасида ранг, қора ош, ялтирбош, каттабош, арпагон, қосмолдоқ, нўхатак, читит, донашўр ва бошқа ўсимликлар учрайди.

Ялтирбош -қўнғирбошли экинлар оиласига мансуб бир йиллик ўсимликдир, бўйи15-40 см, апрелда гуллайди ва уруғ беради. Пичанни таркибида 17,5% протеин, 3,6% мой, 45% АЭМ, 8,5% кул ва 25,3 % клечатка(тўқима) мавжуд. Тўйимлилиги 92,3 озуқа бирлигига тенг.

Арпахон қўнғирбошлилар оиласига мансуб бир йиллик ўсимлик, бўйи 10-25 см, май ойида уруғи пишади.Кўкати ва пичани яхши ейилади.

Нўхатак-дуккаклилар оиласига мансуб бир йиллик ўсимлик, бўйи 10-40см. Чорва моллари кўкат ва пичан холида яхши ейди, таркибида 22,37% протеин, 2,65 % мой, 49,8% АЭМ, 10,36% кул ва14,94% тўқималар мавжуд.

Яйлов ўсимликларнинг орасида **бута ва чала буталар** - шувок, сингрена, черкез, қорасаксовул,оқ саксовул, изень, жузғунлардир.

қора саксовул- шўрадошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимлик, бўйи 3-4 м, яхши шароитларда 5-6 м.гача бўлади. Илдизи яхши ривожланиб тупроқнинг намли қатламларигача етади, апрелнинг бошида кўкаради,

апрелнинг ўрталарида гуллайди, сентябрда уруғ етилади. Унинг бир йиллик новдалари серширали, бўғимли ва яшил рангда бўлиб барг вазифасини утайди. қора саксовулни озуқасида 10-12% протеин, 2,2,-2,7% мой, 21,2-38,6% кул, 39,3% АЭМ мавжуд.. қора саксовулнинг 100 кг пичанида баҳорда 20, кузда-46, қиш мавсумида 37 озуқа бирлиги мавжуд.

Черкез (Палецкий шўраси) -шўрадошлар оиласига мансуб, бўйи 3-4м, ён шохларини узунлиги 1-1,5 м, унинг бир йиллик новдалари ва уруғини қўй ва эчкилар баҳор,куз ва қишда, туялар эса бутун йил давомида яхши ейди. Пичанида 16,5-22,9% протеин, 2,0-2,4% мой, 38,3-43,1% АЭМ, 15,9-25,0% кул ва 17,8-21,0% тўқима мавжуд. Пичанида баҳорда 25, ёзда-45, кузда 38, қишда 33 озуқа бирлиги бор. Черкез қумли яйловлар маҳсулдорлигини оширишда, яйлов агрофитоценозлари ва ихотазорлар барпо этишда кенг қўлланилади.

Яйлов ва пичанзорларда **захарли ва зарарли** ўсимликлар ҳам учрайди. Зарарли ўсимликлар - бу молларни механик жароҳатловчи ёки маҳсулотни сифатига салбий таъсир этувчи ўсимликлардир. Захарли ўсимликлар деганда бу чорва молларига ва инсон учун ўта хавфли ҳисобланган, таркибида алкалоидлар, глюкозид ва бошқа захарли моддалар бўлган ўсимликлар тушунилади.Зарарли ва захарли ўсимликлар бутун ўсув даври давомида эмас, балки айрим даврларида захарли ёки зарарли бўлиши мумкин. Зарарли ўсимликларда тиканлар, тукчалар бўлади.

Исирик(адраспан)-туятовондошлар оиласига мансуб, бўйи 40см. Апрельда кўкаради, майда гуллайди, июнда уруғи пишади. Кўкатиини моллар емайди, қуриган новдаларини ва уруғини қишда қисман моллар ейди. Новдаларида 1,5-3,5%, баргларида 2,2-4,9%, уруғида2,3-4,6% алкалоидлар (гармалин, гармин, вазицин, пеганин) мавжуд. Исирикнинг гуллаш даврида тайёрланган пичани таркибида 24,1% протеин, 3,7% мой, 17,8% кул, 30,7% АЭМ ва 18,1% тўқима мавжуд.

Адабиётлар:

- 1.Андреев .Н.Г. - Луговое и полевое кормопроизводство. М.Колос 1984 .*
- 2.Тен. А. Г. - Кормопроизводство М. Колос 1982.*
- 3.Скоблин Г.С. и Скоблина В.И. - Луговое и полевое кормопроизводство М. Агропромиздат, 1988.*
- 4.Атабоева Х, Умаров З ва бошқалар - Ем-хашак етиштириши (амалий машигулотлар) Т Мехнат, 1997.*
- 5.Далакьян В, Асанов Р, Ким Л - Корма Узбекистана-Т.Мехнат.1986.*
- 6.Тюльдюков В - Практикум по луговому кормопроизводству - М. Колос 1986*
- 7.Абдукаримов Д ва бошқалар - Дехқончилик асослари ва ем-хашак етиштириши Т.Мехнат 1987.*